

Manisa Yazma Eser Kütüphanesi'ndeki Erken Osmanlı Dönemine Ait Cilt Örnekleri

YASİN ÇAKMAK

Dr. Öğr. Üyesi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Genelensel Türk Sanatları Bölümü, İstanbul, Türkiye, yasin.cakmak@msgsu.edu.tr

Geliş Tarihi / Received Date : 03.04.2021
Kabul Tarihi / Accepted Date : 04.06.2021
Yayın Tarihi / Published Date : 30.06.2021

Atıf/ Cite as

Çakmak, Yasin. "Manisa Yazma Eser Kütüphanesi'ndeki Erken Osmanlı Dönemine Ait Cilt Örnekleri". *İstem*, 19/37 (2021): 71-102. <https://doi.org/10.31591/istem.959161>

Öz

İslâm sanatı gelişen fetihlerle birlikte geniş bir coğrafyada kıymetli sanat eserleri ortaya çıkarmış, zarafet ve ihtişam bakımından birçok milleti kendisine hayran bırakmıştır. Türk cilt sanatı, Anadolu coğrafyasında Selçuklulardan sonra Karamanoğulları Beyliği çatısı altında devam etmiş ve Fatih Devri ile birlikte Osmanlı cildi kendi üslûbunu oluşturmuştur. IX. yüzyıldan XIII. yüzyılın sonuna kadar İslam sanatındaki tezyinat programı geometrik desenlerden müteşekkilen, klasik döneme kadarki zaman diliminde ise yeni arayışlar boy göstermiş ve hendesi bezemeden çiçek motiflerine geçişler yaşanarak teknik bağlamda da farklı denemeler ortaya çıkmıştır. Şehzadeler kenti olan Manisa; Osmanlı Devri'nde birçok ilmi faaliyetlerin icra edildiği kıymetli bir beldedir. Manisa Yazma Eser Kütüphanesi'ndeki 13.105 adet yazma eser incelenerek 14 adet Arapça muhtevaya sahip yazma eser ciltlerinin Erken Osmanlı Dönemine ait olduğu tespit edilmiştir. Cilt sanatı araştırmalarında Erken Devire ait örneklerin az bulunması ve bu dönem tezyinatıyla ilgili tutarlı tespitlerin yapılabilmesi için kütüphanedeki örneklerin mevcudiyeti önem arz etmektedir. Ciltler; desen, teknik ve kompozisyon açısından irdelenerek diğer müze ve koleksiyonlardaki örneklerle karşılaştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Cilt Sanatı, Erken Osmanlı, Beylikler, Tezyinat, Manisa.

Abstract

Samples of Early Ottoman Bookbindings in Manisa Manuscript Library

Turkish Islamic art has revealed valuable works of art in a wide geography with the developing conquests; many nations admired it in terms of aesthetics, splendor and elegance. Turkish bookbinding art continued under the roof of Karamanid after the Seljuks in the Anatolian geography, and with the era of the Fatih, the Ottoman bookbinding art formed its own style. While the decoration program in Islamic art from the 9th century to the end of the 13th century was composed of geometric patterns, new searches emerged until the classical period, and different experiments emerged in the technical context, with the transition from geometric decoration to floral motifs. Manisa, the city of princes; It is an important city where many scientific activities were carried out during the Ottoman Period. 13.105 manuscripts in Manisa Manuscript Library were examined and it was determined that 14 bookbinding of Arabic manuscripts be-

"This article is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) (CC BY-NC 4.0)"

long to the Early Ottoman Period. We believe that the samples in the library will make a significant contribution to the work in this field so that there are few examples of the Early Period in the art of binding and that consistent determinations about the ornamentation of this period can be made properly.

Keywords: Bookbinding Art, Early Ottoman, Principalities, Ornamentation, Manisa

Giriş

Türkler, İslâm ile tanıştıktan sonra sanatına birçok yenilik getirmiş ve her türden nesneyi ayrı bir ehemmiyet göstererek tezyin etmişlerdir. Hz. Peygamber'in vefatından sonra yaşanan fütihat neticesinde birçok yerli kültürle tanışılmış ve karşılıklı etkileşim sonucu İslâm sanatına yeni bezeme unsurları girmiştir. Abbasi halifelerinin başta Samarra olmak üzere Türklere Arap coğrafyasında iskân vermesiyle birlikte Orta Asya kökenli Türk sanatı bölgede ağırlığını hissettirmiş ve yeni bezemeleri vücuda getirmiştir. Akabinde bu kültür ve sanat birikimi Anadolu'ya taşınarak birbirinden enfes örnekler ortaya çıkmıştır.

Erken Osmanlı Dönemi için kaynaklarda zikredilen tarihler ekseriyetle XIV. yüzyılın başından XV. yüzyılın ikinci yarısına kadarki zamanı kapsarken,¹ bazı kaynaklarda ise bu dönem XV. yüzyılın sonlarına kadar götürülmektedir. Her ne kadar verilen bu tarihlendirmeler dönemler arasındaki geçişi kesin bir şekilde ayırmasa da İslâm sanatındaki tezyinat programı birbirleriyle irtibatlı ilerlediğinden cilt sanatı araştırmalarında da bu dönemde üretilen ciltleri² bir başlık altında toplamamıza imkân sağlamaktadır.

1. Erken Osmanlı Dönemi Cilt Tezyinatı

Anadolu Selçuklu Devletinin dağılmasından sonra başlayan Beylikler Devri, Osmanlı Dönemine kadar farklı bezeme üslûplarının ortaya çıktığı zaman dilimi olmuştur.³ Anadolu'nun Orta, Kuzey ve Doğu bölgelerinde Selçuklu sanat anlayışına bağlı eserler üretilirken, Güneydoğu Anadolu bölgesinde Eyyûbi, Zengî ve

¹ Ahmet Vefa Çobanoğlu, "Osmanlılar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 20 Ocak 2021).

² Erken Dönem ciltleriyle alakalı görsel ve bilgi için bk. Süheyl Ünver, "*Fatih Devri Saray Nakışhanesi ve Baba Nakkaş Çalışmaları*", (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1958), İsmet Binark, "Tezhip Sanatı ve Kitapçılık Tarihimizde Fatih Devri Tezhipleri", *Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Türk Kültürü* 75 (Ocak 1969), Kemal Çiğ, *Türk Kitap Kapları* (İstanbul: Yapı ve Kredi Bankası Yayınları, 1971), Julian Raby - Zeren Tanındı, *Turkish Bookbinding In The 15th Century* (United Kingdom: Azimuth Edition Press, 1993), Habib İşmen, *Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki Fatih Devri Ciltleri*, (İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanatta Yerlilik Tezi, 1994), Savaş Maraşlı, "Amasya II. Bayezid II Halk Kütüphanesi'nde Bulunan 15. Yüzyıl Osmanlı Ciltlerinde Anadolu Selçuklu Cilt Geleneği Etkisi", *İstem* 9 (Aralık 2007), Fatma Zehra Oral, *Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Yazmaları'ndaki Bazı Kat'lı Ciltler*, (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008), Zeren Tanındı, "Sultan II. Murad'ın Kitapları ve Portreleri", *Sultan II. Murad ve Dönemi*, (Bursa: Gaye Kitapevi, 2015), Fatma Şeyma Boydak, "Fatih Devri Cild Sanatı", *V. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı* (Isparta, 12-15 Mayıs 2016), ed. Ümit Güneş, İstanbul: İlimi Etüdler Derneği Yayınları, 2016. Banu Yanık, *Millet Kütüphanesi Feyzullah Efendi Bölümünde Bulunan Fatih Sultan Mehmed'e İthaflı Üç Yazma Eserin Bezeme Analizi*. (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi, 2016).

³ Selçuk Mülayim, "Anadolu Beylikleri", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 24 Ocak 2021).

Memlûk etkisi altında sanat eserleri vücuda getirilmiştir.⁴ Batı'da ise Osmanlı ve Saruhanoğulları Beylikleri, Selçuklu geleneğinden farklı olarak yeni arayışlara gitmişlerdir.

Selçuklular zamanında kurulan medrese ve kütüphanelerle birlikte ilmi faaliyetler hızlanmış ve Anadolu ilim, kültür ve sanat yuvası olmuştur.⁵ Kitap ve kütüphanelerin zenginleşmesine paralel olarak kitap sanatlarındaki bezemeler birbirinden sanatlı icra edilerek enfes örneklerini ortaya koymuştur. Devrin tez-yinat anlayışına hâkim olan hendesî bezeme ciltler üzerinde XIII. yüzyılın ikinci yarısına kadar uygulanmış, akabinde bitkisel öğelerle desteklenmiştir. Selçukluların bezeme üslûbu, Karamanoğulları ve Memlûk dönemi eserlerine etki ederek XV. yüzyıla kadar varlığını sürdürmüş ve bu dönem geometriden bitkisel formlara geçişin yaşandığı, aynı zamanda bitkisel motiflerin de belli bir üsluba oturtulmaya çalışıldığı zaman dilimi olmuştur.

Konya merkezli kurulan Karamanoğulları Beyliği, Selçuklu sanatı çizgisinde devam ederek Osmanlı cildine geçişte önemli bir rol oynamıştır.⁶ Memlûkler ile zaman zaman ihtilâfa düşseler de sıkı ilişki içerisinde olmaları kültür-sanat alanında birbirlerini etkilemelerine yol açmıştır.⁷ XIV. ve XV. yüzyıllarda Memlûk ciltlerinde görülen zengin kompozisyon ve ince işçilik, İslâm coğrafyasında üretilen kitap bezemelerine nazaran göz kamaştırıcı bir etkiye sahiptir.⁸ Selçuklu sanatkârları vasıtasıyla aktarılan birbirinden zengin hendesî bezemelere ek olarak dairevî şemse formlarının beyzileşerek dilimlenmesi, salbeklerde kullanılan hilâl formları, nebâti ve rumi motiflerinin farklı kompozisyonlarda uygulanması, akabinde Karakoyunlu ve Akkoyunlu Türkmenlerin ince katı' tekniklerinin⁹ tatbik edilmesi bu döneme ait yenilik olarak karşımıza çıkar. Böylesine sanatlı eserlerin üretilmesi komşusu Karamanoğulları Beyliği ciltlerini de etkilemiş ve aynı tarzda örnekler ortaya koyulmuştur. Her ne kadar sanatsal açıdan benzerlik yaşansa da Karamanoğulları Beyliği, Memlûkler'e nazaran Selçuklu çizgisini sürdürmüştür. Memlûk dönemi ciltleri yalnızca bulunduğu coğrafyada değil ticari faaliyetler sonucu başta İtalya olmak üzere birçok Avrupa ülkesini de etkisi altına almış ve Venedikli mücellitler tarafından neredeyse aynı üslûpta eserler üretilmiştir.¹⁰

⁴ Gönül Öney, *Beylikler Devri Sanatı XIV.-XV. Yüzyıl* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2007), 1.

⁵ Sadi Süleyman Kucur, "Selçuklular", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 24 Ocak 2021).

⁶ Ahmet Saim Arıtan, *Karamanoğulları Cild Sanatı* (Konya: 2008), 131.

⁷ Nermin Şaman Doğan, "Kültürel Etkileşim Üzerine: Karamanoğulları - Memluklu Sanatı", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 23/1 (2006), 137.

⁸ Oktay Aslanapa, "The Book in Central Asia", *The Arts of The Book In Central Asia 14th-16th Century*, ed. Basil Gray (London: Serindia Publications, 1979), 61.

⁹ Sevay Atılğan, "Karakoyunlularda Sanat Koruyuculuğu ve Şehzade Pir Budak Bahadır Han", *VII. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazı ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu*, (7-8-9 Nisan 2003), ed. Gülgün Köroğlu, İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Yayınları, 2006; 131-149.

¹⁰ Rosamond Mack, *Doğu Mali Batı Sanatı*, çev. Ali Özdamar (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2005), 206.

Osmanlı Dönemine ait kayıtlarda zikredilen ilk cilt örneği I. Mehmed'e takdim edilen fıkıh kitabıdır.¹¹ Kitabın tezyinatında kullanılan kompozisyon, Yeşil Türbedeki çini desenleriyle benzerlik göstermekte ve Timurluların sanat üslûbunu taşımaktadır.¹² Sultan II. Murad'a hediye edilen Abdülkadir Merağî'nin *Makâsîdü'l-Elhan* adlı müzik kitabı ise¹³ Memlûklerin cilt tezyinatı ile sıkı benzerlik göstermektedir. Kitabın cildinde beyzî formdaki şemsenin kenarları dilimli ve içleri ¼ oranında tasarlanmış rumi desenlerinden oluşmaktadır. Şemsenin alt ve üst kısımlarında hilâl formundaki salbekler yer alırken, köşebent ve kartuş paftalar ise geometrik örgülerle tezyin edilmiştir.

XV. yüzyılda siyasi ve ekonomik güçlenmenin neticesinde Osmanlı cildi kendine has bir kimlik kazanarak kendi tarzını oluşturmuştur.¹⁴ Memlûk, Timur, Karakoyunlu ve Akkoyunlular ile birlikte harmanlanan cilt sanatı birikimi Fatih devri ciltlerine de tesir etmiştir.¹⁵ Sultan II. Mehmed ilme, musikiye ve sanata düşkün kıymetli bir padişah'tır.¹⁶ Şehzadeliği zamanında oluşturduğu zengin kütüphanesini ilk önce Edirne Sarayı'na, fetihten sonra da İstanbul'a taşımıştır.¹⁷ Devrinde Saray nakkaşhanesi kurdurarak birbirinden kıymetli sanat eserlerinin üretilmesine özen göstermiştir.¹⁸ Bu dönemde yaşamış Özbek asıllı Baba Nakkaş, devrin önemli sanatkârlarından olup¹⁹ stilize ettiği çiçek formları her türden sanatsine damgasını vurarak ayrı bir ekol oluşturmuştur.²⁰ Rumi ve iri formdaki hatâyî motiflerinin yanında küçük ebatta yaprak ve bulut desenleri ile²¹ Selçuklu dönemindeki münhaniler de yine bu dönemde karşımıza çıkan bir başka tezyini unsurdur.²² Ciltlerdeki şemse tasarımları beyzî biçimde yapılarak uçlarına tepelik formunda salbekler eklenmiş²³ ve genellikle de köşebent dendanları içe kıvrımlı olacak şekilde tatbik edilmiştir.²⁴ Şemse, köşebent ve salbek kısımlarında ki desenler alet yardımıyla işlendikten sonra kenarlarına altınla ince kontür çe-

¹¹ Zeren Tanındı, "Sultan II. Murad'ın Kitapları ve Portreleri", *Sultan II. Murad ve Dönemi*, (Bursa: Gaye Kitapevi, 2015), 169.

¹² Julian Raby – Zeren Tanındı, *Turkish Bookbinding In The 15th Century* (United Kingdom: Azimuth Edition Press, 1993), 22.

¹³ Tanındı, "Sultan II. Murad'ın Kitapları ve Portreleri", 169.

¹⁴ İsmet Binark, "Türk Kitapçılık Tarihinde Cilt Sanatı", *Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Türk Kültürü* 36 (Ekim 1965), 990.

¹⁵ Oktay Aslanapa, "Osmanlı Devri Cild Sanatı", *Türkiyemiz* 38, 12.

¹⁶ Halil İnalıcık, "Mehmed II", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 02 Şubat 2021).

¹⁷ İsmail E. Erünsal, *Osmanlılarda Kütüphaneler ve Kütüphanecilik* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2015), 96.

¹⁸ Süheyl Ünver, "Fatih Devri Saray Nakışhanesi ve Baba Nakkaş Çalışmaları", (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1958), 5.

¹⁹ Filiz Çağman, "Baba Nakkaş", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 06 Şubat 2021).

²⁰ İsmet Binark, "Tezhip Sanatı ve Kitapçılık Tarihimizde Fatih Devri Tezhipleri", *Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Türk Kültürü* 75 (Ocak 1969), 225.

²¹ Fatma Çiçek Derman, "Tezhip", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 01 Şubat 2021).

²² Ayla Ersoy, "Fatih Devri Tezhipleri", *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla Eyüp Sultan Sempozyumu VII*, ed. Osman Sak (İstanbul: Eyüp Belediyesi Kültür Yayınları, 2003), 265.

²³ Kemal Çığ, *Türk Kitap Kapları* (İstanbul: Yapı ve Kredi Bankası Yayınları, 1971), 14.

²⁴ Fatma Şeyma Boydak, "Fatih Devri Cild Sanatı", *V. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı* (İsparta, 12-15 Mayıs 2016), ed. Ümit Güneş, İstanbul: İlmî Etüdler Derneği Yayınları, 2016; 223-237.

kılmıştır. İlk olarak XV. yüzyılda Herat'ta görülen katı' tekniği²⁵ Memlûk ciltlerinde uygulandıktan sonra Fatih devri ciltlerine de tesir etmiş ve çoğunlukla da iki renk ile iktifa edilmiştir. Bu döneme kadarki ciltlerde kullanılan deri renkleri kahverengi ve tonları iken; siyah, mor, kırmızı, mavi gibi muhtelif renklere de yer verilmiştir.²⁶ Karakoyunlu ve Akkoyunlu sanatında görülen stilize hayvan tasvirli tasarımlar Fatih dönemi kitap ciltlerinde de kullanılır olmuştur.²⁷ Sultan II. Mehmed ve oğlu II. Bayezid zamanında İran coğrafyasından getirilen sanatçılar Saray nakkaşhanelerinde vazifelendirilmiş ve Doğu ciltlerinde görülen lâke tekniğinin de ilk örnekleri bu dönemde Osmanlı cildinde kullanılan yeni bir özellik olmuştur.²⁸

2. Manisa ve Kütüphane'nin Tarihçesi

Eski ismi Spylos olan Manisa; tarihte birçok yönetimin hâkimiyetinde kalmış ve XIV. yüzyılın başında Saruhanoğulları ile birlikte Türk hâkimiyetiyle tanıştıktan sonra Osmanlılara bağlanarak günümüze kadar varlığını kesintisiz olarak sürdürmüştür.²⁹ Manisa ili başkent İstanbul'a yakınlığından dolayı diğer şehirlere istinaden önem arz etmiş ve beraberinde birçok abidevi yapı, kütüphane ve medreselere ev sahipliği yapmıştır.

Osmanlı'nın kuruluş döneminde meydana getirilen kütüphaneler sıklıkla medrese veya câmi yanında teşkilatlanırken Manisa'daki ilk kütüphane Sultan II. Murad'ın yaptırdığı Saray'da yer almış ve oğlu Sultan II. Mehmed'in şehzadeliliği esnasında toplamış olduğu kitaplarla meydana getirilmiştir.³⁰ Sultan II. Mehmed hususi çabalarıyla oluşturduğu bu kütüphaneyi önce Edirne'ye sonra da fetihle birlikte İstanbul'a taşımış³¹ ve kendi mührünün olduğu elliye yakın kitabı ise Manisa'ya vakfetmiştir.³² Sultan II. Mehmed'den sonra birçok padişah inşa ettirdikleri kütüphaneler ve yaptıkları bağışlarla birlikte şehirdeki kitap sayısı çoğalmıştır.

Muradiye Külliyesinin haziresinde yer alan ve Hacı Hüseyin Ağa tarafından yaptırılan Muradiye Kütüphanesine bin küsur kitap bağışlanarak 1806 senesinde hizmete açılmıştır.³³ 1944 senesinde civar ilçelerden gelen kitaplarla birlikte 4350 Arapça, 2660 Latin harfli olmak üzere toplamda 7010 adet kitap bu kü-

²⁵ Gülbün Mesara, "Türk Sanatında İnce Kağıt Oymacılığı", *Türkler Ansiklopedisi* (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), 12/512.

²⁶ Arıtan, *Karamanoğulları Cild Sanatı*, 80.

²⁷ Zeren Tanındı - Ayşe Aldemir Kilercik, *Sakıp Sabancı Müzesi Kitap Sanatları ve Hat Koleksiyonu*, (İstanbul: Sakıp Sabancı Müzesi Yayınları, 2012), 12.

²⁸ Nasser David Khalili vd., *Lacquer Of The Islamic Lands* (United Kingdom: Azimuth Editions and Oxford University Press, 1996), 232.

²⁹ Feridun Emecen, "Manisa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 10 Şubat 2021).

³⁰ Erünsal, *Osmanlılarda Kütüphaneler ve Kütüphanecilik*, 92-93.

³¹ Süheyl Ünver, *İlim ve Sanat Tarihimize Fatih Sultan Mehmed* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınevi, 1953), 7.

³² Sadık Karagöz, *Manisa İli Kütüphaneleri* (Ankara: Manisa İli Merkez Kütüphaneleri ve Geliştirme Derneği Yayınları, 1974), 19.

³³ Karagöz, *Manisa İli Kütüphaneleri*, 24.

tüphanede toplanmıştır.³⁴ Zaman içerisinde kitap sayısının artmasından dolayı alan yetersiz kalınca 1945 senesinde inşa edilen Kitapsaray adlı binaya tüm eserler nakledilmiş, ilerleyen zamanlarda ise Çeşnigir Kütüphanesi ile Kırkağaç ve Soma gibi ilçelerden de gelen kitaplarla birlikte eser sayısı 11050'ye çıkmıştır. 1962 yılında Kitapsaray ismi değiştirilerek Manisa İl Halk Kütüphanesi şeklinde kayıtlara geçmiştir. 2010 yılında Manisa Yazma Eser Kütüphanesi Müdürlüğü kurulup Hıdıroğulları Konağının da tahsis edilmesiyle birlikte tüm kitaplar bu binada toplanmıştır.³⁵ Kütüphane; Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı Dönemlerine ait birçok yazma eseri muhteviyatında barındırmaktadır.³⁶

3. Katalog

Kütüphanedeki ilk örnek MHK 6167 envanter numaralı *el-Le'âli'l-Ferîde* adlı eserdir. Müellifi *Ebû Abdullah Muhammed b. el-Hasan b. Muhammed el-Fâsî* olup müstensih kaydı bulunmamaktadır. Dili Arapça olan yazma, nesih hattı ile kaleme alınmıştır. Hicrî 793 senesine tarihlendirilen eserin istinsah tarihi miladî 1390 yılına tekabül etmektedir. Ölçüleri ise 25,5 cm x 18,5 cm'dir. Eserin cildi sağ ve sol kaptan oluşmakta ve mıklepsiz olup deri rengi kahvedir (Şekil 1). Sağ ve sol kaptaki tezyinat az bir farkla birbirinden ayrılmaktadır. Gördüğü tamiratın dolayı sırt kısmı koyu kahverengi deri ile kaplanmıştır. Şemse; daire formunda tasarlanmış ve kontürleri çizgi demiriyle eşit mesafede çift sıra geçilerek oluşturulmuştur (Çizim 1). Tezyinatı ise ¼ oranındaki rumi motifleriyle icra edilmiştir. Merkez kısımda yer alan sekizgen yapıya göre rumi dalları çıkış yaparak kompozisyonu oluşturmuş ve bu yapının ortasına da yonca formuna benzer bezeme yapmıştır. Salbekler; ½ simetrideki rumi motifinden oluşmakta ve kalıpla basılarak uygulanmıştır. Ağzı yay formundaki çivilerle altlı üstlü olacak şekilde çift sıra ve ardışık vurularak şemse ile salbeklerin arasına dendanlar uygulanmıştır. Köşebentlere tepelik formundaki münhanilerden üçer adet yapılmış ve soğuk bırakılmıştır. Zencerekler; muhtelif ölçüdeki geometrik geçmenin kalıp baskı ile ardışık sıralanmasıyla meydana getirildikten sonra iki yanına çekilen soğuk çizgilerle de cetvelleri oluşturulmuştur. Sol kabın salbek kısmına rumi deseni yerine küçük birer münhani eklenmiş ve geri kalan süsleme unsurları ise sağ kap ile aynı bezenmiştir.

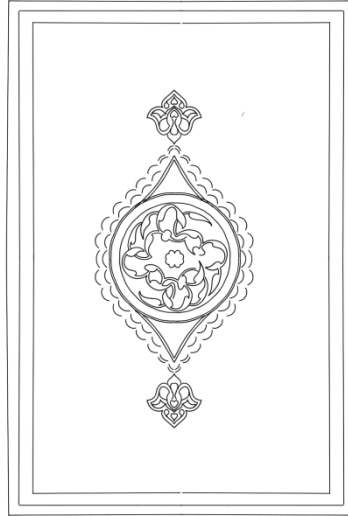
³⁴ Karagöz, *Manisa İli Kütüphaneleri*, 30.

³⁵ Manisa Yazma Eser Kütüphanesi, "Tarihçe" (Erişim 15 Aralık 2020).

³⁶ Gül Güney, "Manisa Yazma Eserler Kütüphanesinde Bulunan Yazma Eser Ciltleri Hakkında Bir Değerlendirme", *Al Farabi Sosyal Bilimler Dergisi* 3/2, (Haziran 2019), 100.

Şekil 1. MHK 6167 el-Le'âli'l-Ferîde'nin cildi

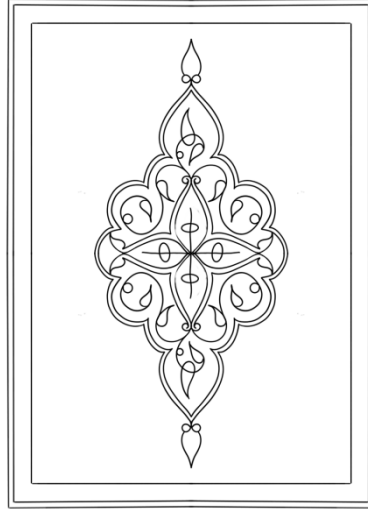
Çizim 1. MHK 6167 el-Le'âli'l-Ferîde'nin tezyinatı

Kütüphanedeki ikinci örnek MHK 1110 envanter numaralı *Hallu'r-Rumûz* ve *Mefâtihu'l-Kunûz* adlı eserdir. Müellifi *İbn Gânim İzzüddîn b. Abdüsselâm b. Ahmed el-Makdisî* olup müstensih kaydı bulunmamaktadır. Dili Arapça olan yazma, nesih hattı ile kaleme alınmıştır. Hicrî 833 senesine tarihlendirilen eserin istinsah tarihi miladî 1429 yılına tekabül etmektedir. Ölçüleri ise 17,5 cm x 12,5 cm'dir. Eserin cildi sağ kap, sol kap ve miklepten oluşmakta, deri rengi ise koyu kahvedir (Şekil 2). Sağ ve sol kabın tezyinatı aynı karakterdedir. Gördüğü tamirattan dolayı miklep ebru ile kaplanmış; cilt kenarları, sırt ve sertaba ise

bordo renkte deri eklenmiştir. Şemsesi dilimli ve beyzî formda olup büyük ebat-
ta tasarlanarak $\frac{1}{4}$ simetrideki rumi deseninden oluşturulmuştur(Çizim 2). Kalıp
baskı ile yapılan rumi formları soğuk halde yer alırken sağ ve sol kısımlarına al-
tın ile kontür çekilmiş, zemin kısımları ise nokta çivileriyle vurularak doldurul-
muştur. Şemse dandanlarının aralarına altınla tığ ve düz çizgiler eklenmiştir.
Salbekler; palmet formundadır ve şemseye bitişik vaziyettedir. Zencerekler ise;
ağzı yay ve düz çizgiye sahip çizgi demirlerinin farklı simetride vurulmasıyla
oluşturularak cildin dört yanını çevrelemiş ve altınla da muhtelif yerleri süslen-
miştir. Sol kabin şemse bezemesinde kullanılan altın sağ kaba göre belirgin va-
ziyettir.

Şekil 2. MHK 1110 Hallu'r-Rumûz ve Mefâtihu'l-Kunûz'un cildi

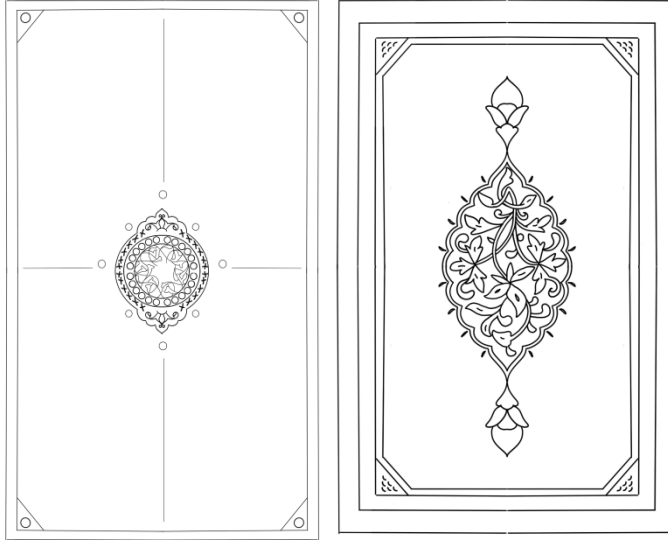

Çizim 2. MHK 1110 Hallu'r-Rumûz ve Mefâtihu'l-Kunûz'un tezyinatı
Kütüphanedeki üçüncü örnek MHK 78 envanter numaralı *Tefsîru Ebû'l-Leys*

adlı eserdir. Müellifi *Ebü'l-Leys Nasr b. Muhammed es-Semerkandî* olup müstensihisi *Ali b. Yunus* olarak kayıtlara geçmiştir. Muhtevası *Tefsir, Tercüme ve Teviller* ile ilgili olan yazmanın dili Arapçadır ve talik hattı ile kaleme alınmıştır. Hicrî 843 senesine tarihlendirilen eserin istinsah tarihi miladî 1439 yılına tekbül etmektedir. Ölçüleri ise 27,5 cm x 18 cm'dir. Eserin cildi sağ kap, sol kap ve miklepten oluşmakta, deri rengi ise koyu kahvedir (Şekil 3). Gördüğü tamirattan dolayı sertabın tamamı ile cildin kenar kısımlarına bordo renkte deri eklenmiştir. Sağ kap, sol kap ve miklep tezyinatları birbirlerinden farklı karakterde tasarlanmıştır. Sağ kap şemsesi kalıp baskı ile yapılmış ve daire formundadır (Çizim 3). 12 kollu yıldız temeli üzerine kurgulanan rumi formları şemsenin bezemesini oluşturmaktadır. Rumi kompozisyonun çevresine yirmidört adet yuvarlak nokta eklenmiş ve bu formun da dışı tasarlanan stilize bitki motifinin ardışık sıralanmasıyla oluşturulmuştur. Şemsenin eşit aralıklarla etrafına yıldız çivisiyle sekiz kez vurulmuştur. Köşebentler; çizgi demiriyle 45° lik açı oluşturacak şekilde tek sıra çekilmiş ve içlerine de yıldız çivisiyle birer kez vurulup soğuk bırakılmıştır. Sol kap şemsesi dilimli ve beyzî formda tasarlanarak asimetrik çiçek kompozisyonundan meydana getirilmiştir (Çizim 4). Alet yardımı ile işlenen kompozisyonun sağ ve sol kısımlarına altın ile kontür çekilmiş, muhtelif kısımları ise zaman içerisinde uğradığı tahribattan dolayı dökülmüştür. Şemse dendanları altınla çift sıra yapılıp kesişim yerlerine ince, kısa ve düz çizgiler eklenmiştir. Salbekler; palmet formundan oluşmakta ve altınla yazma tekniğinde uygulanmıştır. Köşebent içleri sağ kaptan farklı olarak çift sıra soğuk çekilip kenarlarına altınla ince kontür eklenmiş ve balık pulu şeklinde bezenmiştir. Zencerekler ise iki farklı biçimde tasarlanmıştır. İlki 'S' zencerek, ikincisi ise muhtelif ölçüdeki geometrik geçmenin kalıp baskı ile ardışık sıralanmasıyla yapılarak soğuk bırakılmış, zencerekler arasına da çekilen çizgilerle cetvelleri oluşturulmuştur. Miklep şemsesi 'X' formundaki çiviyle yan yana ve atlı üstlü vurulup soğuk bırakılmıştır.

Şekil 3. MHK 78 *Tefsîru Ebü'l-Leys'in* cildi

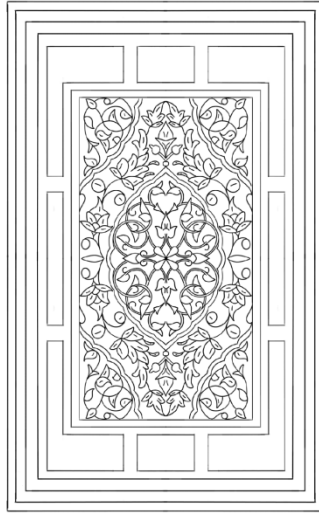
Çizim 3. MHK 78 Tefsîru Ebü'l-Leys'in sağ kap tezyinatı (sol)

Çizim 4. MHK 78 Tefsîru Ebü'l-Leys'in sol kap tezyinatı (sağ)

Kütüphanedeki dördüncü örnek MHK 789-2 envanter numaralı *Zâdü'l-Müsâfir* adlı eserdir. Müellifi *Alîm b. Alâ el-Hanefî* olup müstensih kaydı bulunmamaktadır. Konusu *Fetvalar* ile ilgili olan yazmanın dili Arapçadır ve nesih hattı ile kaleme alınmıştır. Hicrî 858 senesine tarihlendirilen eserin istinsah tarihi miladî 1453 yılına tekabül etmektedir. Ölçüleri ise 27,4 cm x 18 cm'dir. Eserin cildi sağ kap, sol kap ve miklepten oluşmakta, deri rengi ise koyu kahve olup tezyinatında kullanılan desenler aynı karakterdedir (Şekil 4). Gördüğü tamirattan dolayı sırt ve sertab kısımlarına farklı renkte deri eklenmiştir. Şemsesi dilimli ve beyzî formda tasarlanarak büyük ölçüde yapılmış ve $\frac{1}{4}$ simetrideki rumi deseninden oluşturulmuştur (Çizim 5). Şemsenin merkezinde yatay ve düşey eksene yerleştirilen yerleştirilen dört yönlü rumi desenleri alet yardımı ile deri yüzeyine işlenmiş olup sağ ve sol kısımlarına da altın ile kontür çekilmiştir. Salbekler; $\frac{1}{2}$ simetriye sahip palmet formundan oluşmakta ve altınla yazma tekniğinde uygulanmıştır. Köşebentler; şemsenin $\frac{1}{4}$ 'ünün dört köşeye farklı simetride uygulanmasıyla yapılmıştır. Şemse ile köşebent arasında kalan boşluklar ise alet yardımıyla stilize çiçek kompozisyonlarıyla bezedikten sonra muhtelif yerlere altınla ince, kısa ve düz çizgiler çekilmiştir. Kartuş paftaların tezyinatı iç bükey kare formlarının yan yana ve ardışık tekrarlanmasıyla icra edilmiş ve çevrelerine de 'S' zencerek yapılmıştır. Zencereklerin her iki yanına çekilen çizgilerle birlikte cetvelleri meydana getirilmiştir. Miklep bezemesi sağ ve sol kab'a göre belirgin vaziyettedir. Sertab kısmı, üç eşit parçaya bölünüp alt ve üst boşlukların içleri hendesî bezeme, orta boşlukta ise sülüs hattı yer almaktadır. Sertab'a eklenen deri nedeniyle yazı net okunamamaktadır.

Şekil 4. MHK 789-2 Zâdü'l-Müsâfir'in cildi

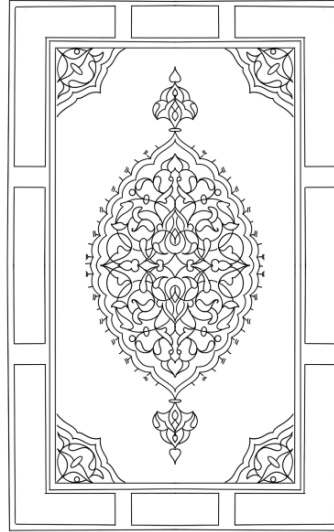
Çizim 5. MHK 789-2 Zâdü'l-Müsâfir'in tezyinatı

Kütüphanedeki beşinci örnek MHK 6519 envanter numaralı *el-Kâmûsü'l-muhîr ve'l-kabesü'l-vasîr* adlı eserdir. Müellifi *Mecdüddîn Ebû't-Tâhir Muhammed b. Ya'kûb el-Fîrûzâbâdî* olup müstensihî *Abdulkerîm b. Ebû Bekir b. Muhammed* olarak kayıtlara geçmiştir. Muhtevası *Türkçe-Farsça sözlük* olan yazmanın dili Arapçadır ve nesih hattı ile kaleme alınmıştır. Hicrî 859 senesine tarihlendirilen eserin istinsah tarihi miladî 1454 yılına tekabül etmektedir. Ölçüleri ise 31,4 cm x 21,5 cm'dir. Eserin cildi sağ kap, sol kap ve miklepten oluşmakta, deri rengi ise koyu kahvedir(Şekil 5). Cildin sağ ve sol kap tezyinatı aynı karakterde yapılmış, fakat gördüğü tamirattan dolayı miklebin tamamı, sertab, sırt ve kenar kısımlarına bordo renkte deri eklenmiştir. Dilimli ve beyzî forma sahip şemse, büyük ebatta yapılarak $\frac{1}{4}$ simetrideki rumi deseniyle oluşturulmuştur(Çizim 6). Ka-

lup baskı ile icra edilen rumi kompozisyonun bazı yerlerine altın ile kontür çekilmiş, zemin kısımları ise muhtelif aletlerle vurularak doldurulmuştur. Şemse dendanları altınla çift kontürlü çekildikten sonra aralarına kısa, düz ve yay formundaki çift sıra çizgilerle tığlar eklenmiştir. Salbekler; $\frac{1}{2}$ simetriye sahip palmet formunun içinde yer alan rumi motifiyle oluşturulmuştur. Köşebentler; şemsenin $\frac{1}{4}$ 'ünün dört köşeye farklı simetride uygulanmasıyla yapılmış ve şemsedeki rumi kompozisyonundan farklı kurgulanmıştır. Kartuş paftaların bezemeleri ise tasarlanan geometrik örgünün farklı simetride yan yana ve ardışık tekrarlanmasıyla sıralanarak muhtelif yerleri altınla süslenmiştir. 'S' zencereğinin her iki yanına çekilen çift sıra soğuk çizgilerle birlikte cetvelleri oluşturulmuştur.

Şekil 5. MHK 6519 el-Kâmûsü'l-muhît ve'l-kabesü'l-vasît'in cildi

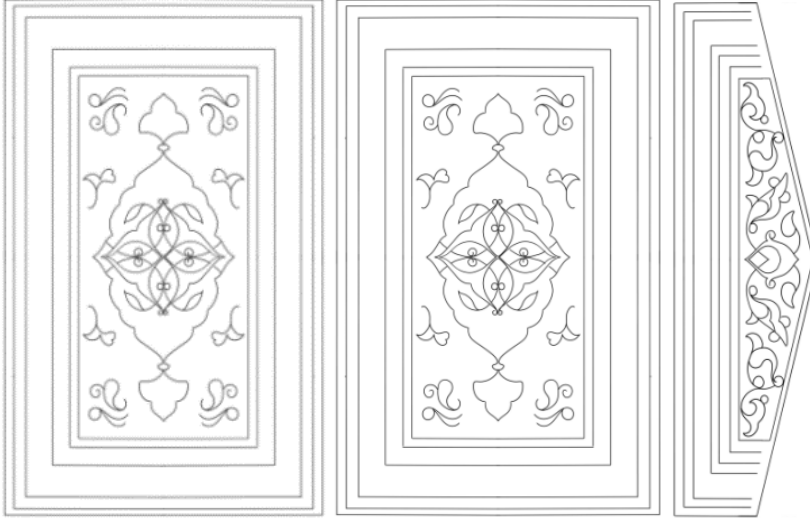

Çizim 6. MHK 6519 el-Kâmûsü'l-muhît ve'l-kabesü'l-vasît'in tezyinatı

Kütüphanedeki altıncı örnek MHK 789-7 envanter numaralı *Zâdü'l-Müsâfir* adlı eserdir. Müellifi *Alîm b. Alâ el-Hanefî* olup müstensih kaydı bulunmamaktadır. Muhtevası *Fetvalar* ile ilgili olan yazmanın dili Arapçadır ve nesih hattı ile kaleme alınmıştır. Hicrî 865 senesine tarihlendirilen eserin istinsah tarihi miladî 1460 yılına tekabül etmektedir. Ölçüleri ise 26,9 cm x 18,4 cm'dir. Eserin cildi sağ kap, sol kap ve miklepten oluşmakta, deri rengi ise koyu kestanedir (Şekil 6). Gördüğü tamirattan dolayı kap kenarlarının muhtelif kısımları ile sertabın alt ve üst bölümlerine mor renkte deri eklenmiş, zaman içerisinde de tezyinatın büyük bir bölümü silinmiştir. Şemsesi dilimli ve beyzî formda tasarlanarak büyük ebatta yapılmış ve $\frac{1}{4}$ simetrideki rumi deseninden oluşturulmuştur (Çizim 7). Alet yardımı ile işlenen rumi kompozisyonun muhtelif kısımlarına altın ile kontür çekilmiş fakat yaşanan tahribattan dolayı çoğu silinmiştir. Şemseden hariç diğer boşluklara alet yardımıyla iri rumi motifleri uygulanmıştır. Cetveller; ince ve kalın çizgi demirleriyle belli aralıklar gözetilerek dört sıralı çekilip soğuk bırakılmıştır. Cildin zencerekleri 'S' ve saç örgüsü şeklinde iki farklı biçimde yapılmıştır. Miklep; $\frac{1}{2}$ simetrideki rumi kompozisyonuyla tasarlanarak alet yardımıyla işlenmiş ve tam zeminli uygulanmıştır. Sertab kısmı ise üç eşit parçaya ayrılarak kenarlarına altınla birer ince cetvel çekilmiştir.

Şekil 6. MHK 789-7 *Zâdü'l-Müsâfir*'in cildi

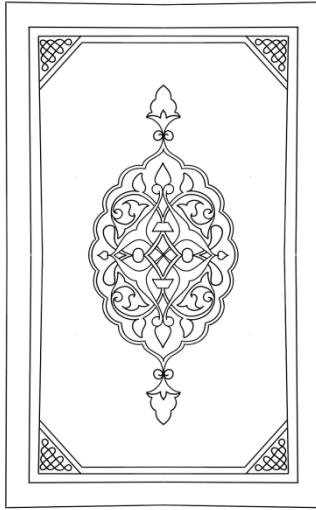

Çizim 7. MHK 789-7 Zâdü'l-Müsâfir'in tezyinatı

Kütüphanedeki yedinci örnek MHK 696 envanter numaralı *Şerhü Tuhfetü'l-Mülûk* adlı eserdir. Müellifi *Sa'id b. Yûsuf el-Merâgî* olup müstensihisi *Muhammed b. Ali* olarak kayıtlara geçmiştir. Muhtevası *Fıkıh* ile ilgili olan yazmanın dili Arapçadır ve nesih hattı ile kaleme alınmıştır. Hicrî 867 senesine tarihlendirilen eserin istinsah tarihi miladî 1462 yılına tekabül etmektedir. Ölçüleri ise 26,9 cm x 17,8 cm'dir. Eserin cildi sağ kap, sol kap ve miklepten oluşmakta, deri rengi ise kahvedir (Şekil 7). Gördüğü tamirattan dolayı miklebin tamamı, kap kenarlarının muhtelif kısımları, sırt ve sertaba koyu kahverenginde deri eklenmiştir. Şemsesi dilimli ve beyzî formda tasarlanarak $\frac{1}{4}$ simetrideki rumi deseninden oluşmakta, zemini ise muhtelif aletlerle vurularak tezyin edilmiştir (Çizim 8). Sağ kap salbeği palmet formundan, sol kap salbeği ise $\frac{1}{2}$ simetrideki rumi deseninden yapılmıştır. Köşebentler çizgi demiriyle 45°lik açı oluşturacak şekilde çift sıra çekilmiş ve geometrik örgüler ile bezenmiştir. Zencerekler ise iki farklı biçimde yapılmıştır. İlki iç kısımda yer alan 'S' zencerek olup altınla uygulanmış, ikincisi ise tasarlanan bitkisel formun ardışık tekrarlanmasıyla oluşturularak soğuk bırakılmıştır. Zencerekler arasına çekilen soğuk çizgilerle birlikte cetvelleri oluşturulmuştur.

Şekil 7. MHK 696 Şerhü Tuhfetü'l-Mülûk'un cildi

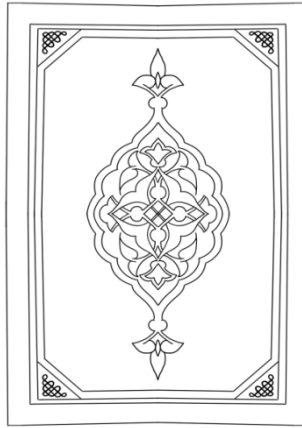
Çizim 8. MHK 696 Şerhü Tuhfetü'l-Mülûk'un tezyinatı

Kütüphanedeki sekizinci örnek MHK 188 envanter numaralı *el-Câmi'us-Sahîh* adlı eserdir. Müellifi *Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl el-Buhârî* olup müstensihisi *Hasan b. Mustafa Konevî* olarak kayıtlara geçmiştir. Muhtevası *Kütüb-i Sitte Şerh ve Haşiyeleri* olan yazmanın dili Arapçadır ve talik hattı ile kaleme alınmıştır. Hicrî 1222 senesine tarihlendirilen eserin istinsah tarihi miladî 1806 yılına tekabül etmektedir. Cildin tezyinatına bakıldığında XV. yüzyıl ciltleriyle benzerlik ihtiva ettiği ve cilt için verilen tarihin istinsah tarihi ile örtüşmediği, haliyle de cildin sökülüp sonradan bu kitaba takıldığı kuvvetle muhtemeldir. Kap ölçüleri 17,5 cm x 12,5 cm'dir. Eserin cildi sağ kap, sol kap ve mıklepten oluşmakta, deri rengi ise koyu kahvedir(Şekil 8). Gördüğü tamirattan dolayı sertabın tamamı ile cildin kenar kısımlarına bordo renkte deri eklenmiştir. Sağ ve sol kap

tezyinatı aynı karakterde yapılmış, mıklep ise farklı tezyin edilmiştir. Sağ ve sol kaptaki şemse dilimli ve beyzî formda tasarlanarak $\frac{1}{4}$ simetrideki rumi deseninden oluşmaktadır(Çizim 9). Alet yardımı ile işlenen rumi kompozisyonun sağ ve sol kısımları altın ile kontürlenmiş, fakat yaşanan tahribattan dolayı sağ kaptaki şemse sol kab'a göre silik kalmıştır. Şemse dendanları önce çizgi demiriyle soğuk, sonrasında ise altınla çekilmiş ve salbeğe bağlanan kısma da küçük bir boğum ilave edilmiştir. Salbekleri palmet formunda yapılarak altınla yazma tekniğinde icra edilmiştir. Köşebentler; çizgi demiriyle 45° lik açı oluşturacak şekilde çift sıra soğuk yapıp kenarlarına da altınla ince kontür çekilmiştir. Tezyinatı; geometrik örgülerle oluşturularak altınla yazma tekniğinde uygulanmıştır. Zencereği ise muhtelif ölçüdeki geometrik geçmenin kalıp baskı ile ardışık tekrarlanmasıyla icra edilerek soğuk bırakılmış ve zencerekler arasına da altınla ince çizgi ve çift sıra soğuk çizgiler çekilerek cetvelleri oluşturulmuştur. Mıklep şemsesindeki geometrik örgü altınla yazma tekniğinde işlenmiş, geriye kalan tezyinî unsurları ise sağ ve sol kap ile aynı yapılmıştır.

Şekil 8. MHK 188 el-Câmi'us-Sahîh'in cildi

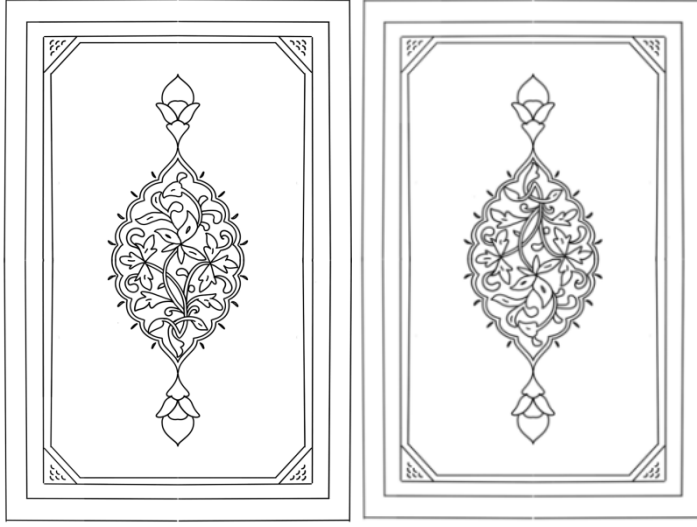

Çizim 9. MHK 188 el-Câmi'us-Sahîh'in tezyinatı

Kütüphanedeki dokuzuncu örnek MHK 67-1 envanter numaralı *et-Teysîr fî't-Tefsîr* adlı eserdir. Müellifi *Necmeddîn Ebû Hafs Ömer b. Muhammed en-Nesefî* olup müstensih kaydı bulunmamaktadır. Muhtevası *Tefsîr*, *Tercüme* ve *Teviller* ile ilgili olan yazmanın dili Arapçadır ve talik hattı ile kaleme alınmıştır. Cildin tarihi için herhangi bir bilgi bulunmamakla birlikte tezyinatının XV. yüzyıl ciltleriyle benzerlik taşıdığı görülmektedir. Ölçüleri 27 cm x 18 cm'dir. Eserin cildi sağ kap, sol kap ve miklepten oluşmakta, deri rengi ise kahvedir(Şekil 9). Gördüğü tamirattan dolayı miklebin tamamı ile sertaba koyu kahverenginde deri eklenmiştir. Sağ ve sol kap tezyinatı aynı karakterde yapılmış, yalnızca kompozisyonun yönleri farklı uygulanmıştır(Çizim 10-11). Sağ kabın bezemesi sol kab'a göre belirlgin vaziyettedir. Şemsesi dilimli ve beyzî formda tasarlanarak asimetrik çiçek kompozisyonuyla oluşturulmuştur. Alet yardımı ile işlenen motiflerin sağ ve sol kısımları ile muhtelif bölümlerine altın ile kontür çekilmiştir. Şemse dandanları altınla çift sıralı yapılmış ve kesişim yerlerine de ince, kısa ve düz çizgiler eklenmiştir. Salbekler; palmet formuna sahip olup altınla yazma tekniğinde uygulanmıştır. Köşebentler ise çizgi demiriyle 45° lik açı oluşturacak şekilde tek sıra çekilmiş ve balık pulu biçiminde süslenmiştir. İki farklı zencerek kullanılan ciltte ilki 'S' zencerek olup altınla uygulanmış, ikincisi ise muhtelif ölçüdeki geometrik geçmenin kalıp baskı ile ardışık tekrarlanmasıyla cildin dört yanını çevrelemiştir. Zencereklerin her iki yanına çekilen soğuk çizgilerle birlikte cetvelleri oluşturulmuştur.

Şekil 9. MHK 67-1 *et-Teysîr fî't-Tefsîr*'in cildi

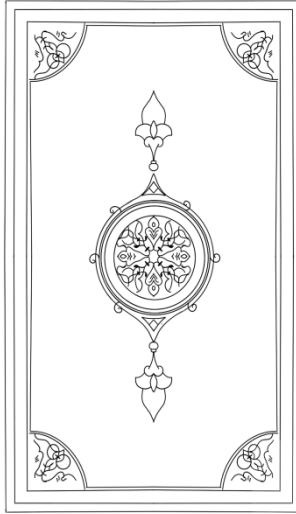
Çizim 10. MHK 67-1 et-Teysîr fî't-Tefsîr'in sol kap tezyinatı

Çizim 11. MHK 67-1 et-Teysîr fî't-Tefsîr'in sağ kap tezyinatı

Kütüphanedeki onuncu örnek MHK 194 envanter numaralı *el-Kevâkibü'd-Derârî fî Şerhi Sahîhi'l-Buhârî* adlı eserdir. Müellifi *Şemsüddîn Muhammed b. Yûsuf el-Kirmânî* olup müstensih kaydı bulunmamaktadır. Muhtevası *Kütüb-i Sitte Şerh ve Haşiyeleri* ile ilgili olan yazmanın dili Arapçadır ve nesih hattı ile kaleme alınmıştır. Cildin tarihi için herhangi bir bilgi bulunmamakla birlikte tezyinatının XV. yüzyıl ciltleriyle benzerlik taşıdığı görülmektedir. Ölçüleri 26,7 cm x 17,8 cm'dir. Eserin cildi sağ kap, sol kap ve mıklepten oluşmakta, deri rengi ise kahvedir(Şekil 10). Tezyinatında kullanılan desenler aynı karakterde yapılmıştır. Şemsesi daire formunda olup çizgi demiriyle çift sıra soğuk geçilerek oluşturulmuştur(Çizim 12). Tezyinatı 1/8 oranındaki tepelik formu içerisindeki serbest ve yalın bitkisel desenlerden oluşmakta, çevresi de 'S' zencerekle çevrelenerek altınla uygulanmıştır. Şemse dışına tek sıra ince kontür çekilip eşit mesafelerde sekiz adet ufak düğüm eklenmiş, şemse ile salbek arasındaki üçgen yapının içine de yalın münhaniler ilave edilmiştir. Salbekler; ½ simetrideki palmet formunda tasarlanarak yazma tekniğinde altınla uygulanmış, köşebentler ise şemse deseninin ¼'ünden oluşturulmuştur. Cildin tezyinatında iki farklı zencerek kullanılmış olup ilki 'S' zencerek, diğeri ise yalın bitkisel forma sahip kalıbın ardışık tekrarlanmasıyla uygulanmış ve aralarına çekilen soğuk çizgilerle birlikte cetvelleri yapılmıştır. Sertab kısmı çizgi demirleriyle üç eşit kartuş paftaya bölünmüş, ara bölmelere ise düz çizgi ile 'S' zencerek yapılarak paftaların içleri boş bırakılmıştır.

Şekil 10. MHK 194 el-Kevâkibü'd-Derârî fî Şerhi Sahîhi'l-Buhârî cildi

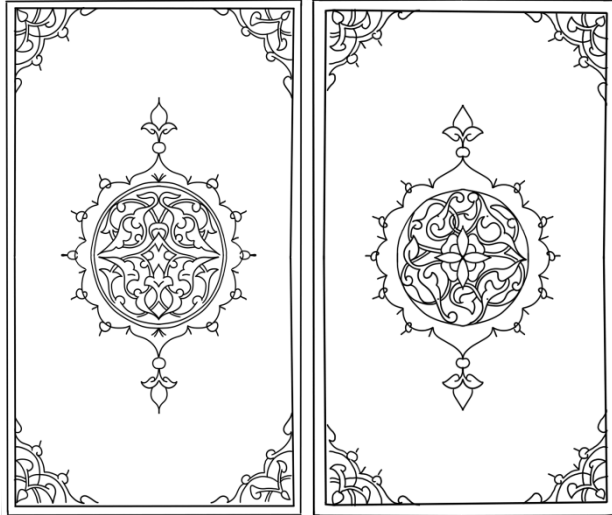
Çizim 12. MHK 194 el-Kevâkibü'd-Derârî fî Şerhi Sahîhi'l-Buhârî'nin tezyinatı

Kütüphanedeki onbirinci örnek MHK 789-1 envanter numaralı *Zâdü'l-Müsâfir* adlı eserdir. Müellifi *Âlim b. Alâ el-Hanefî* olup müstensih kaydı bulunmamaktadır. Muhtevası *Fetvalar* ile ilgili olan yazmanın dili Arapçadır ve nesih hattı ile kaleme alınmıştır. Cildin tarihi için herhangi bir bilgi bulunmamakla birlikte tezyinatının XV. yüzyıl ciltleriyle benzerlik taşıdığı görülmektedir. Ölçüleri ise 26,5 cm x 17,2 cm'dir. Eserin cildi sağ kap, sol kap ve mıklepten oluşmakta, deri rengi ise koyu kahvedir (Şekil 11). Sağ ve sol kabın şemse tezyinatları az bir farkla birbirinden ayrılmaktadır. Gördüğü tamirattan dolayı mıklep ebru ile kaplanmış; cilt kenarları, sırt ve sertaba ise bordo renkte deri eklenmiştir. Sağ kap şemsesi daire ve dendanlı tasarlanarak ¼ simetrideki rumi motifinden oluştu-

rulmuş ve alet yardımı ile uygulandıktan sonra kenarlarına altınla kontür çekilmiştir(Çizim 13-14). Şemse etrafındaki on adet dendanın tepe noktalarına altınla birer düğüm, ara kısımlarına kısa ve düz çizgiler, dendan içlerine de yalın formdaki bezemeler ilave edilerek tezyin edilmiştir. Salbekler; $\frac{1}{2}$ simetrideki palmet formundan oluşturularak altınla yazma tekniğinde uygulanmıştır. Sol kap şemsesinde $\frac{1}{4}$ simetride rumi motifleri kullanılmış ve kompozisyonun merkez kısmına penç motifi yerleştirilmiştir. Köşebentler; şemsenin $\frac{1}{4}$ 'ü olacak şekilde tasarlanmış fakat bezemesi şemsedeki desenden farklı bir rumi kompozisyonuyla uygulanmıştır.

Şekil 11. MHK 789-1 Zâdü'l-Müsâfir'in cildi

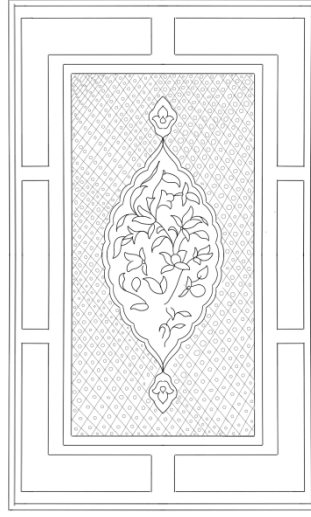
Çizim 13. MHK 789-1 Zâdü'l-Müsâfir'in sağ kap tezyinatı (sol)

Çizim 14. MHK 789-1 Zâdü'l-Müsâfir'in sol kap tezyinatı (sağ)

Kütüphanedeki onikinci örnek MHK 789-10 envanter numaralı *Zâdü'l-Müsâfir* adlı eserdir. Müellifi *Âlim b. Alâ el-Hanefî* olup müstensih kaydı bulunmamaktadır. Muhtevası *Fetvalar* ile ilgili olan yazmanın dili Arapçadır ve nesih hattı ile kaleme alınmıştır. Cildin tarihi için herhangi bir bilgi bulunmamakla birlikte tezyinatının XV. yüzyıl ciltleriyle benzerlik taşıdığı görülmektedir. Ölçüleri ise 27 cm x 18,2 cm'dir. Eserin cildi sağ kap, sol kap ve mıklepten oluşmakta, deri rengi ise koyu kahve olup tezyinatı aynı karakterdedir (Şekil 12). Şemsesi beyzî formda ve dilimlidir. Tezyinatı; asimetrik çiçek kompozisyonundan oluşmakta ve alet yardımıyla yapılıp soğuk bırakılmıştır (Çizim 15). Sağ kaptaki şemsenin kontürüne önce soğuk, sonrasında ise altınla ince bir kuzu çekilmiş, sol kaptaki şemseye de önce altınla ince kuzu, sonrasında ise çizgi demiriyle soğuk geçilmiştir. Salbekler; ½ simetrideki yalın bitkisel motiflerle oluşturulmuş ve kontürü altınla çekilip şemse ile bütünlük sağlanmıştır. Köşebendi bulunmayan cildin şemse ve salbekten arda kalan boşlukları çizgi demiriyle diagonal yönde birbirini kesen küçük kareler ile doldurulup soğuk bırakılmıştır. Cildin sağ ve sol kısımlarında üç, alt ve üst kısımlarında ise iki parçaya ayrılan kartuş paftaların içleri zeminde kullanılan küçük kareler ile bezenmiştir. Paftaların araları altın cetvelle tek sıra çekildikten sonra çizgi demiriyle soğuk geçilmiş ve akabinde 'S' zenceerek yapılmıştır. Sol kaptaki altın işlemler sağ kab'a göre belirgin vaziyettedir. Sertab kısmı üç eşit parçaya bölünerek kartuş paftadaki tezyinî unsurların aynısı burada da uygulanmıştır. Cildin kenarlarına çekilen soğuk çizgilerle birlikte cetvelleri oluşturulmuştur.

Şekil 12. MHK 789-10 *Zâdü'l-Müsâfir*'in cildi

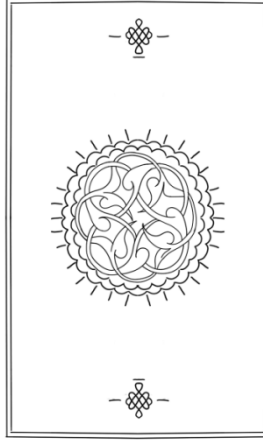

Çizim 15. MHK 789-10 Zâdü'l-Müsâfir'in tezyinatı

Kütüphanedeki onüçüncü örnek MHK 1041 envanter numaralı *İhyâ'ü Ulûmi'd-dîn* adlı eserdir. Müellifi *Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed el-Gazâlî* (ö. 505/1111) olup müstensihi *Gümüldür Sağır Cami Hatibi Hacı Süleyman* olarak kayıtlara geçmiştir. Muhtevası *Akaid* ve *Kelam* ile ilgili olan yazmanın dili Arapçadır ve talik hattı ile kaleme alınmıştır. Cildin tarihi için herhangi bir bilgi bulunmamasıyla birlikte tezyinatının XV. yüzyıl ciltleriyle benzerlik taşıdığı görülmektedir. Ölçüleri ise 21,3 cm x 14,7 cm'dir. Eserin cildi sağ kap, sol kap ve mıklepten oluşmakta, deri rengi ise koyu kahvedir (Şekil 13). Gördüğü tamiratın dolayı mıklebin tamamı desenli kâğıt ile kaplanmış; sırt, sertab ve cilt kenarlarına da bordo renkte deri ilave edilmiştir. Zaman içerisinde uğradığı tahribatın dolayı sol kaptaki tezyinat silinmiştir. Sağ kap şemsesi sekiz köşeli yıldız üzerine inşa edilmiş ve her köşenin denk geldiği kısımlar yarım daire şeklinde yapıldıktan sonra üzerlerine rumi desenleri uygulanmıştır (Çizim 16). Alet yardımıyla işlenen motifler soğuk bırakılıp arda kalan boşluklar ise muhtelif çivilerle vurularak doldurulmuştur. Şemsenin etrafına ağzı yay formundaki çiviyle altlı üstlü ardışık otuz kez vurularak dendanları oluşturulmuş, aralarına da çizgi demiriyle kısa ve düz tığlar çekilmiştir. Salbekler; geometrik örgüdeki desenden oluşmakta ve kalıpla basılarak meydana getirilmiştir. Cildin dikey ve yatay yönlerine şemse ve salbeği ortalayacak şekilde çizgi demiriyle tek çizgi çekilmiş, sağ-sol ve alt-üst kısımlarına da kalıpla yalın rumi desenleri basılmıştır. Kalın ve ince çizgi demirleriyle çekilen çizgilerle cetvelleri oluşturulan cildin, kenarlarına eklenen ilave deriler nedeniyle zencereği görünmemektedir.

Şekil 13. MHK 1041 İhyâ'u Ulûmi'd-dîn'in cildi

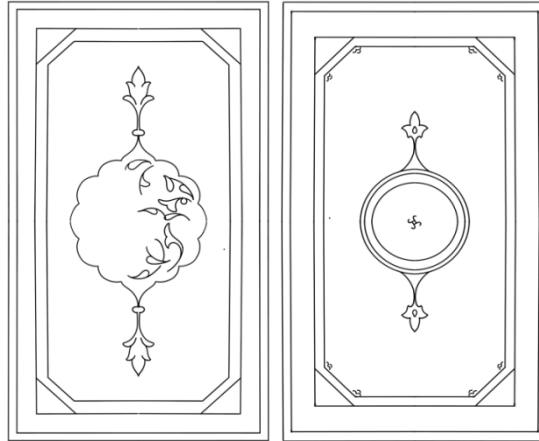
Çizim 16. MHK 1041 İhyâ'u Ulûmi'd-dîn'in tezyinatı

Kütüphanedeki ondördüncü örnek MHK 1443 envanter numaralı *Resâil fî İlmî'l-Cefr* adlı eserdir. Müellif kaydı bulunmayan eserin müstensihisi *Abdurrahman el-Hanefî el-Bistami* olarak kayıtlara geçmiştir. Muhtevası *Gizli İlimler (Okkültizm)* ile alakalı olan yazmanın dili Arapçadır ve talik hattı ile kaleme alınmıştır. Cildin tarihi için herhangi bir bilgi bulunmamakla birlikte tezyinatının XV. yüzyıl ciltleriyle benzerlik taşıdığı görülmektedir. Ölçüleri ise 25,5 cm x 15,5 cm'dir. Eserin cildi sağ kap, sol kap ve miklepten oluşmakta, deri rengi ise koyu kahvedir (Şekil 14). Gördüğü tamirattan dolayı miklebin tamamı ebru ile kaplanmış; sırt, sertab ve cilt kenarlarına da bordo renkte deri ilave edilmiştir. Sağ ve sol kabin tezyinatı birbirinden farklı yapılmıştır. Sağ kap şemsesi oval ve dilimli formda olup alet yardımıyla asimetrik çiçek kompozisyonuyla oluşturulmuş fakat zaman içerisinde uğradığı tahribattan dolayı desenleri net görünmemektedir (Çizim 17). Şemse dendanları önce soğuk, sonrasında ise altınla ince bir kontür çekilerek yapılmıştır. Salbekler; ½ simetrideki palmet formundan oluşmakta

ve yazma tekniğinde altınla uygulanmıştır. Köşebentler ise çizgi demiriyle 45° lik açı oluşturacak şekilde geçilmiş ve içleri boş bırakılmıştır. Köşebentlerin içe bakan kısmına altınla ince kontür çekilip üçer adet ufak ölçüde yay formunda süslemeler yapılmıştır. Sol kap şemsesi daire formundadır ve ortasında altınla yapılan tek bir münhani yer almaktadır (Çizim 18). Şemse kontürü iki altın ve bir soğuk çizgiler ile çekilerek oluşturulmuştur. Salbekler; ½ simetrideki palmet formunda yapıp yazma tekniğinde altınla uygulanmıştır. Her iki kaptaki da üç sıra zencerek kullanılmış olup ilki köşebent ve cildin kenar kısımlarındaki 'S' zencerek, diğeri ise bu iki 'S' zencereğin ortasında yer alan ve muhtelif ölçüdeki geometrik geçmenin kalıp baskı ile ardışık tekrarlanmasıyla meydana getirilmiştir.

Şekil 14. MHK 1443 Resâil fî İlmî'l-Cefr'in cildi

Çizim 17. MHK 1443 Resâil fî İlmî'l-Cefr'in sağ kap tezyinatı (sol)

Çizim 18. MHK 1443 Resâil fî İlmî'l-Cefr'in sol kap tezyinatı (sağ)

4. Değerlendirme

Katalog bölümünde incelenen 14 adet Arapça yazma eser cildi Erken Osmanlı Dönemine ait olup devrin diğer sanatlarındaki tezyinî unsurlarla da benzerlik göstermektedir. Yazma eserlerin hatları sanat değeri taşımamakta ve yalnızca istinsah niyetiyle kaleme alınmışlardır. Ciltlerde keçi derisi kullanılmış ve renkleri de Orta Çağ İslâm ciltlerinde karakteristik olan kahverengi ve tonlarından oluşmaktadır.

MHK 6167, MHK 1110, MHK 78, MHK 789-2, MHK 6519, MHK 789-7, MHK 696 ve MHK 188 envanter numaralı 8 adet cildin tarih bilgisi kayıtlarda yer almakta, MHK 67-1, MHK 194, MHK 789-1, MHK 789-10, MHK 1041 ve MHK 1443 envanter numaralı 6 adet cildin ise tarih bilgisi bulunmamaktadır. Tarih kaydı olmayan ciltlerin tezyinî özelliklerine bakılıp XV. yüzyıl ciltleriyle benzerlik ihtiva ettiklerinden dolayı kataloğa dâhil edilmiştir.

Katalogdaki en erken tarihli cilt m.1390 yılına ait MHK 6167 envanter numaralı eser olup en geç tarihli ise m.1462 tarihli MHK 696 envanter numaralı cilttir. MHK 188 envanter numaralı cildin tarihi için verilen m.1806 yılı, cildin bezemesi ile uyuşmamakta ve cildin bağlı bulunduğu aslı kitaptan sökülüp sonradan istinsah edilen başka bir kitaba takıldığı kuvvetle muhtemeldir.

MHK 67-1, MHK 78, MHK 194, MHK 789-10 ve MHK 1443 envanter numaralı 5 adet cildin bezemesi bitkisel desenlerden oluşmaktadır. MHK 188, MHK 696, MHK 789, MHK 789-7, MHK 1041, MHK 1110, MHK 6167 ve MHK 6519 envanter numaralı 8 adet cildin bezemesi de rumi desenlerinden müteşekkildir. MHK 789-2 envanter numaralı cildin bezemesi ise hem bitkisel hem de rumi kompozisyonu kullanılarak tasarlanmıştır.

MHK 6167 envanter numaralı cilt mıklepsiz yapılırken diğer 13 eser ise sağ kap, sol kap ve mıklepten oluşmaktadır. MHK 188, MHK 194, MHK 789-2, MHK 789-7 ve MHK 789-10 envanter numaralı 5 adet yazma eser cildinin mıklebi özgün olarak kalmış ve sağ kap ile sol kapla aynı karakterde bezenmişlerdir.

MHK 67-1, MHK 78, MHK 696 ve MHK 6519 envanter numaralı 4 adet cildin mıklepleri yapılan tamirattan dolayı ilave deri ile örtülmüş, MHK 1110 ve MHK 1443 envanter numaralı 2 adet cildin mıklepleri ebru, MHK 789 ve MHK 1041 envanter numaralı 2 adet cildin ise mıklepleri desenli kağıt ile kaplanmıştır.

MHK 78 envanter numaralı cildin sağ kap, sol kap ve mıklebi farklı karakterde bezenmiştir. MHK 188 ve MHK 789-7 envanter numaralı 2 adet cildin sağ ve sol kabı aynı, mıklebi ise farklı tezyin edilmiştir. MHK 1041 ve MHK 1443 envanter numaralı 2 adet cildin sağ ve sol kapları farklı tasarlanmıştır. MHK 67-1, MHK 194, MHK 696, MHK 789-1, MHK 789-2, MHK 789-10, MHK 1110, MHK 6167 ve MHK 6519 envanter numaralı 9 adet cildin de süslemeleri aynı

karakterdedir.

MHK 67-1, MHK 188, MHK 696, MHK 789-2, MHK 789-7, MHK 789-10, MHK 1110 ve MHK 6519 envanter numaralı 8 adet cildin şemse tasarımları beyzî ve dilimli halde yer alırken, MHK 194, MHK 789, MHK 1041 ve MHK 6167 envanter numaralı 4 adet cildin ise şemse tasarımı daire formunda yapılmıştır. MHK 78 ve MHK 1443 envanter numaralı 2 adet cildin şemse tasarımları da hem beyzî hem de daire formunda uygulanmıştır.

MHK 1041 ve MHK 6167 envanter numaralı 2 adet cildin salbekleri kalıp baskı ile yapılarak soğuk bırakılmıştır. Diğer 12 adet cildinse salbek kısımları palmet formunda tasarlanmış ve altınla yazma tekniğinde uygulanmıştır.

MHK 67-1, MHK 78, MHK 188, MHK 696 ve MHK 1443 envanter numaralı 5 adet cildin köşebent kısımları 45° lik açıda yapılarak içleri geometrik örgülerle bezenmiştir. MHK 194, MHK 789, MHK 789-2 ve MHK 6519 envanter numaralı 4 adet cildin köşebent kısımları şemse deseninin ¼'ü kullanılarak tasarlanmıştır. MHK 6167 envanter numaralı cildin köşebendinde ufak ölçüde münhaniler kullanılmıştır. MHK 789-7, MHK 789-10, MHK 1041 ve MHK 1110 envanter numaralı 4 adet ciltte ise köşebent bulunmamaktadır.

MHK 789-2, MHK 789-10 ve MHK 6519 envanter numaralı 3 adet ciltte kartuş pafta kullanılarak içleri geometrik geçmelerle tezyin edilmiştir.

MHK 188, MHK 789, MHK 1041, MHK 1110 ve MHK 6167 envanter numaralı 5 adet ciltte tek zencerek; MHK 67-1, MHK 78, MHK 194, MHK 789-2, MHK 789-10 ve MHK 6519 envanter numaralı 6 adet ciltte çift zencerek; MHK 696, MHK 789-7 ve MHK 1443 envanter numaralı 3 adet ciltte de üç adet zencerek kullanılmıştır.

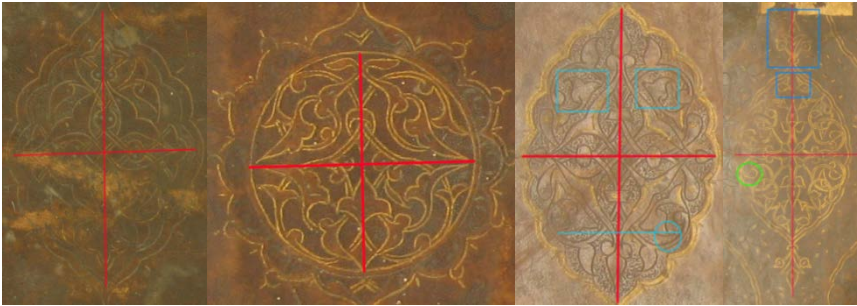
MHK 1041, MHK 1443 ve MHK 6167 envanter numaralı 3 adet cildin tezyinatı soğuk bırakılmış; MHK 67-1, MHK 188, MHK 194, MHK 696, MHK 789, MHK 789-2, MHK 789-7, MHK 1110 ve MHK 6519 envanter numaralı 9 adet cildin tezyinatı ise altınla yapılırken; MHK 78 envanter numaralı cildin kapları hem soğuk hem de altınla uygulanmıştır. MHK 789-10 envanter numaralı cildin tezyinatı soğuk yapılarak yalnızca şemse dendanları ile cetvellerine altınla kontür çekilmiştir.

MHK 78'in sağ kap şemsesi ile MHK 1110 ve MHK 6519'un ciltleri kalıp kullanılarak yapılmış, diğer ciltler ise alet yardımıyla uygulanıp istenilen yerlere de altın sürülmüştür.

Katalogu oluşturan ciltlerin teknik olarak aletle mi yapıldıkları yoksa kalıp kullanılarak mı oluşturuldukları irdelenmeye çalışılmış ve gerekli tetkikler yapılarak bazı tahminlere ulaşılmıştır. Alet yardımıyla yapılan desenler el ile uygulandıklarından dolayı simetrilerinin aynı ekseninde olmadığı, başlangıç ve bitiş noktalarının tam örtüşmediği ve hacimlerinin de farklı oldukları gözlemlenmiştir (Şekil 15-18). Ayrıca motifleri oluşturan çizgilerin ciltler üzerinde dişi olarak yer alması

da bizi teknik olarak alet yardımıyla uygulandığına götürmüştür. Çünkü kalıp kullanılsaydı desenler kalıba dışı hâk edileceğinden deri yüzeyinde de erkek olarak gözükeceklerdi. Burada akla şu soru gelebilir; 'desenler kalıba erkek işlenip cilt yüzeyine uygulanarak da dışı görünüm elde edilemez mi?' Bu teknikle yapıldıklarında elbette cilt yüzeyinde dışı görünüm sağlanabilir fakat bir kompozisyonu kalıpta erkek yapmak, dışı yapmaya nazaran güç bir durumdur. Haliyle de ince hatta sahip motiflerin kalıba erkek oyulmalarından ziyade cilt yüzeyine alet yardımıyla uygulandıkları kanaatimizce daha uygun durmaktadır.

Ciltlerin kalıp kullanılarak yapıldıklarını anlayabilmemiz içinse iki türlü yöntemle yaklaşılmıştır. Bunlardan ilki motiflerin simetrisinin aynı düzlem üzerinde yer aldıkları ve hacimlerinin de aynı ölçüde olduklarıdır. Çünkü tasarlanan bir kompozisyon kalıba işlenirken olası kaymaların önüne rahatlıkla geçilebileceği, ayrıca aynı kalıbın birçok ciltte de uygulanacağından dolayı dikkatli ve titiz bir şekilde işlendikleri tahmin edilmektedir. İkinci yöntem ise kompozisyonun olduğu alanda meydana gelen derideki renk farklılığıdır. Kalıptaki dışı desenler deri yüzeyine basıldıklarında çukur olan yüzeyler cilde fazla temas edemeyecek ve motiflerin olduğu yerler de derinin kendi renginde kalacaktır. Fakat kalıptaki erkek olan düz satırların cilde temas ettiği kısımlarda etki edeceği tazyikten dolayı derinin rengini koyultacaktır. Burada değineceğimiz nokta; deri yüzeyine motifler aletle işlendikten sonra arda kalan boşlukların muhtelif çivilerle vurularak bezemelerinden dolayı da renk farklılığı meydana gelmektedir. Bu iki tekniği birbirinden ayıran unsur, motiflerin simetrik düzeni ve dişili-erkekli durumudur. Bu tetkikler ışığında teknik olarak ciltlerin kalıpla mı yoksa aletle mi yapıldığını anlayabilmek için bizlere çözümlenelerde kolaylık sağlamıştır.

Şekil 15-16-17-18. (soldan sağa) MHK 188, MHK 789-1, MHK 696 ve MHK 789-2'in şemse bezemeleri

4.1. Karşılaştırma

MHK 789-2 *Zâdü'l-müsâfir* adlı yazma eser cildinin şemse bezemesi Amasya İI. Bayezid İl Halk Kütüphanesindeki 05 Ba 1245 envanter numarası ile kayıt-

lı ve 883/1478 tarihli *Takribü't - Tezhib Fi Esmâ'ir – Rical*³⁷ adlı yazma eser cildinin şemse tezyinatıyla aynı karakterdedir.

MHK 188 envanter numaralı *el-Câmi'ü's-Sahîh* adlı yazma eser cildinin şemse bezemesi Millet Kütüphanesi Feyzullah Efendi Koleksiyonundaki 1359 envanter numarası ile kayıtlı ve 869/1465 tarihli *Tahrîru usûli'l el Hendese Li Uklîdis*³⁸ adlı yazma eserin kap içindeki katı şemse tezyinatı ile Tire Necip Paşa Kütüphanesindeki *Vakfû Hamza*³⁹ adlı yazma eser cildinin şemse bezemesi ile aynı karakterdedir.

MHK 789-1 envanter numaralı *Zâdü'l-müsâfir* adlı yazma eser cildinin şemse bezemesi Topkapı Sarayı Merkez Kütüphanesi R1726 envanter numarası ile kayıtlı ve 1435 tarihli *Makâsîdü'l-Elhan*⁴⁰ adlı yazma eser cildinin sol kap şemse tezyinatıyla birbirlerine çok yakın kompozisyona sahiptirler.

MHK 67-1 envanter numaralı *et-Teysîr fî't-Tefsîr*'in adlı yazma eser cildinin şemse bezemesi Balıkesir Mutasarrıf Ömer Ali Bey Yazma Eser Kütüphanesindeki BLK 1189 envanter numarası ile kayıtlı *Tahâretü'l-kulûb ve'l-huzu li-Allâmi'l-guyûb* adlı yazma eser cildinin şemse tezyinatıyla aynı karakterdedir.

MHK 6519 envanter numaralı *el-Kâmûsu'l-Muhîr ve'l-Kâbûsü'l-Vasîr*'in adlı yazma eser cildinin şemse bezemesi Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Fatih Koleksiyonundaki 4080 envanter numarası ile kayıtlı *Mahzenü'l-Ebrâr*⁴¹ ile Ayasofya Koleksiyonu 2775 envanter numarası ile kayıtlı *Serh-u Esmâillâhi'l-Hüsna*⁴² adlı yazma eser cildinin sol kap şemse tezyinatıyla aynı karakterdedir.

MHK 78 envanter numaralı *Tefsîru Ebî'l-Leys*'in cildinin sağ kap şemse bezemesi Rüstem Paşa Camisindeki çini süslemelerinde kullanılan rumi formlarıyla benzerlik ihtiva etmektedir. Ayrıca MHK 1041 envanter numaralı *İhya'u Ulûmi'd-dîn*'in ile MHK 6167 envanter numaralı *el-Le'âli'l-Ferîde*'nin ciltlerindeki rumi kompozisyonu da aynı kurgu üzerinde tasarlanmıştır (Şekil 19-20).

³⁷ Savaş Maraşlı, "Amasya II. Bayezid İİ Halk Kütüphanesi'nde Bulunan 15. Yüzyıl Osmanlı Ciltlerinde Anadolu Selçuklu Cilt Geleneği Etkisi", *İstem* 9 (Aralık 2007), 233.

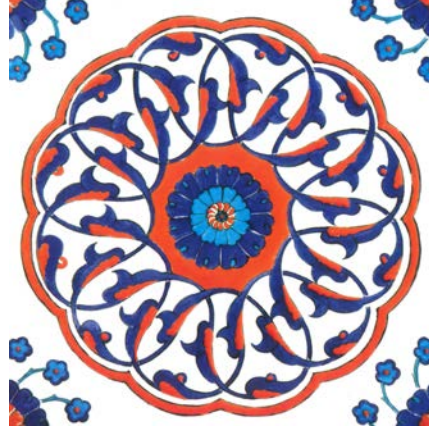
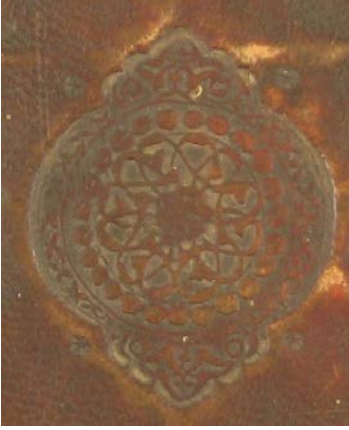
³⁸ Banu Yanık, *Millet Kütüphanesi Feyzullah Efendi Bölümünde Bulunan Fatih Sultan Mehmed'e İthafı Üç Yazma Eserin Bezeme Analizi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 88.

³⁹ Arife Edis, *Tire Necip Paşa Kütüphanesindeki Cild Örnekleri* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006), 135.

⁴⁰ Raby – Tanındı, *Turkish Bookbinding In The 15th Century*, 115.

⁴¹ Fatma Zehra Oral, *Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Yazmalarındaki Bazı Kat'lı Ciltler* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008), 98.

⁴² Fazilet Dülger, *Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya Yazmaları Cilt Örnekleri* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008), 63.

Şekil 19. MHK 78 Tefsîru Ebî'l-Leys'in sağ kap şemse bezemesi (sol)

Şekil 20. Rüstem Paşa Camii Çini Bezemesi, The Art of Islamic Tiles, s.29 (sağ)

Sonuç

Türk cilt sanatı tarihsel süreç içerisinde devrin tezyinat anlayışıyla paralel gitmiş ve kendine has tekniklerle de bezenerek ayrı bir sanat dalı olmuştur. Katalog bölümünde ele alınan ciltlerin zencerek ve köşebent tezyinatları, kapların birbirlerinden farklı bezenmeleri ve tam zeminli iri çiçek ve rumi formların kullanılması Anadolu Selçuklu ve Karamanoğulları Beyliği cilt üslubuyla sıkı benzerlik göstermektedir. Salbekler ekseriyetle yazma tekniğinde yapılmıştır. Rumi motifleri simetrik, bitkisel desenler ise hem simetrik hem de asimetrik şekilde kurgulanmıştır. Şemse biçimlerinin dilimli ve beyzî formda yapılması, rumi ve iri çiçek desenleriyle kompozisyonların oluşturulması da Beylikler ve Erken Osmanlı Dönemi ciltlerinde görülen tezyini unsurları olup klasik dönemin hazırlayıcısı konumdadır.

Tetkikler sonucu motiflerin cilt yüzeyine iki türlü uygulandıkları tespit edilmiştir. İlki ucu sivri ve kalem şeklindeki demirden el aletinin deri üzerine işlenerek oluşturulması ya da kalıp baskı tekniğinin kullanılmasıdır. Alet ile yapılan bezemeler, el yardımıyla uygulandıklarından dolayı kompozisyondaki desenlerin simetrisi tam örtüşmemekte, motiflerin başlangıç ve bitiş noktalarında açıklıklar olmakta, aynı zamanda hacimlerinde de değişikliklerin meydana geldiği gözlemlenmiştir. Fakat kalıp baskı ile yapılan ciltlerde bu tip problemlere rastlanılmamıştır. Ayrıca desenlerin aletle mi yoksa kalıpla mı yapıldıkları deri yüzeyindeki renk farklılığından da anlaşılmıştır. Çünkü kalıba dışı olarak işlenen motifler cilt yüzeyine basıldıklarında çukura denk gelen yerler baskı yapamadığından deri kendi renginde kalmıştır. Fakat kalıbın erkek yüzeyleri cilt yüzeyine temas ederek tazyik uyguladığından derinin rengini koyulaştırmıştır.

Katalogdaki ciltlerin 8'i için tarih bilgisi yer alırken 6'sı içinse herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır. Tarih kaydı bulunmayan ciltler, tezyinat özellikleri açı-

sından değerlendirilmiş ve Erken Osmanlı dönemi cilt tezvinatına sahip olduklarından kataloğa dâhil edilmiştir. Tarihi belli olmayan yazma eserlerin hattına ya da tezhibine bakıldığında hangi döneme ait olduğunu saptamak cildine nazaran daha kolaydır. Çünkü hat ve tezhip çok istisnai bir durum olmadığı müddetçe birbirlerinden ayrılmazlar, fakat kitabın değişen en kolay parçası cildi olduğundan ve rahatlıkla da sökülüp başka bir esere takılabilme ihtimalinden dolayı istisnah tarihi ile cildin tezvinatının birbirleriyle uyuşmadığı örnekler sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Bu sebepten dolayı ciltler için kati bir suretle tarihlendirme yapmanın da güç bir durum olduğunun altını çizmek isteriz.

Türk cilt sanatı araştırmalarında ağırlıklı olarak klasik dönem üzerinde durulmakta ve önceki devirlere ait çalışmalar yeterli ilgiyi görmemektedir. Bugün dahi Üniversitelerin sanat fakültelerinde sıklıkla XVI. yüzyıl ya da sonraki zamanlara ait tezvinî özellikler örnek alınmakta ve gerek lisans ve lisansüstü çalışmalar, gerekse de uygulamalı atölye çalışmaları bu konular üzerinde ilerlemektedir. Hâlbuki klasik dönemin hazırlayıcısı olan ve birbirinden farklı zengin kompozisyonlara ev sahipliği yapan Erken Devire ait örneklerin irdelenmesi ve desen analizlerinin yapılması bu sahadaki eksiklikleri gidereceği kanaatindeyiz. IX. yüzyıldan XIII. yüzyılın sonuna kadarki zaman diliminde tüm İslâm coğrafyasının tezvinatına kılavuzluk eden geometrik tezvinat ile klasik dönemin stilize çiçek desenleri arasındaki bezemelerin nasıl olduğu, geometriden bitkisel motiflere geçişte desenlerin nasıl kurgulandığı ve ciltlerde uygulanan tekniklerde ne gibi değişikliklerin meydana geldiği gibi sorulara cevap bulma kaygısı da duyularak çalışma kaleme alınmıştır. Manisa Yazma Eser Kütüphanesindeki 13.105 adet yazma eserden 14 adet Erken Osmanlı Dönemine ait cilt tespit edilmiştir. Sayıca az olan bu örneklerin mevcudiyeti önem arz etmekte olup gerekli hassasiyet gösterilerek gerek süslemeleri gerekse de malzeme ve teknik bağlamda değerlendirmeleri yapılmıştır. Klasik sanatlarımızın tüm şubeleri ayrıntılı olarak tetkik edildiyse de cilt sanatı için durum aynı değildir. Bu sahadaki çalışmaların artması ve gerekli analizlerin yapılmasıyla, ayrıca hem yurt içi hem de tüm İslâm coğrafyasındaki yazma eser kütüphanelerindeki ciltlerin de incelenmesiyle bir bütünü daha iyi göreceğiz ve gerekli sınıflandırmaların icra edilmesiyle terminoloji problemlerinin de önüne geçileceği ümidindeyiz.

Kaynaklar

- » Arıtan, Ahmet Saim. *Karamanoğulları Cild Sanatı*. Konya: 2008.
- » Arıtan, Ahmet Saim. "Türk Cild Sanatı". *Türk Kitap Medeniyeti*. ed. Alper Çeker. 60-97. İstanbul: Kültür A.Ş., 2009.
- » Aslanapa, Oktay. "The Book in Central Asia". *The Arts of Bookbinding*. ed. Basil Gray. 59-93. London: Serindia Publications., 1979.
- » Aslanapa, Oktay. "Osmanlı Devri Cild Sanatı". *Türkiyemiz Dergisi* 38 (Ekim 1982), 12-17.
- » Atılğan, Sevay. "Karakoyunlularda Sanat Koruyuculuğu ve Şehzade Pir Budak Bahadır Han". *VII. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazı ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*. (7-8-9 Nisan 2003). ed. Gülgün Köroğlu. 131-149. İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Yayınları, 2006.
- » Binark, İsmet. "Türk Kitapçılık Tarihinde Cilt Sanatı". *Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Türk Kültürü*. 36 (Ekim 1965), 985-996.

- » Binark, İsmet. "Tezhip Sanatı ve Kitapçılık Tarihimizde Fatih Devri Tezhipleri". *Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Türk Kültürü*. 75 (Ocak 1969), 220-233.
- » Boydak, Fatma Şeyma. "Fatih Devri Cild Sanatı". *Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı-III* (12-15 Mayıs 2016). ed. Ümit Güneş. 223-236. İstanbul: İlimi Etüdler Derneği, 2016.
- » Çağman, Filiz. "Baba Nakkaş". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 6 Şubat 2021. <https://islamansiklopedisi.org.tr/baba-nakkas>
- » Çiğ, Kemal. *Türk Kitap Kapları*. İstanbul: Yapı ve Kredi Bankası Yayınları, 1979.
- » Çobanoğlu, Ahmet Vefa. "Osmanlılar". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 20 Ocak 2021. <https://islamansiklopedisi.org.tr/osmanlilar#21-mimari-donemler>
- » DeGeorge, Gerard - Porter Yves. *The Art of the Islamic Tile*. Italy: Flammarion Press, 2002.
- » Derman, Fatma Çiçek. "Tezhip". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 01 Şubat 2021. <https://islamansiklopedisi.org.tr/tezhip#3>
- » Doğan, Nermin Şaman. "Kültürel Etkileşim Üzerine: Karamanoğulları-Memluklu Sanatı". *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*. 23/1 (2006), 131-149.
- » Dülger, Fazilet. *Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya Yazmaları Cilt Örnekleri*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- » Güney, Gül. "Manisa Yazma Eserler Kütüphanesi'nde Bulunan Yazma Eser Ciltleri Hakkında Bir Değerlendirme". *Al Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*. 3/2 (Haziran 2019), 99-108.
- » Edis, Arife. *Tire Necip Paşa Kütüphanesi'ndeki Cild Örnekleri*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- » Emecen, Feridun. "Manisa". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 10 Şubat 2021. <https://islamansiklopedisi.org.tr/manisa#1>
- » Ersoy, Ayla. "Fatih Devri Tezhipleri". *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla Eyüpsultan Sempozyumu VII*, (Aralık 2003), 220-233. İstanbul: Eyüp Belediyesi Kültür Yayınları, 2003.
- » Erünsal, İsmail. *Osmanlılarda Kütüphaneler ve Kütüphanecilik*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2. Basım, 2015.
- » İnalçık, Halil. "Mehmed II". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 02 Şubat 2021. <https://islamansiklopedisi.org.tr/mehmed-ii>
- » İşmen, Habib. *Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki Fatih Devri Ciltleri*. İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Sanatta Yeterlik Tezi, 1994.
- » Karagöz, Sadık. *Manisa İli Kütüphaneleri*. Ankara: Manisa İli Merkez Kütüphaneleri ve Geliştirme Derneği Yayınları I, 1974.
- » Khalili, Nasser David vd. (1996). *Lacquer Of The Islamic Lands*. United Kingdom: Azimuth Editions and Oxford University Press, 1996.
- » Kucur, Sadi Süleyman. "Selçuklular". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 24 Ocak 2021. <https://islamansiklopedisi.org.tr/selcuklular#7>
- » Mack, Rosamond. *Doğu Malı Batı Sanatı*. çev. Ali Özdamar. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2015.
- » Manisa Yazma Eser Kütüphanesi, "Tarihçe". Erişim 15 Aralık 2020. http://www.manisa.yek.gov.tr/Home/ShowLink?LINK_CODE=3
- » Maraşlı, Savaş. "Amasya İI. Bayezid İI Halk Kütüphanesi'nde Bulunan 15. Yüzyıl Osmanlı Ciltlerinde Anadolu Selçuklu Cilt Geleneği Etkisi". *İstem*, 9 (Aralık 2007), 221-236.
- » Mesara, Gülbün. "Türk Sanatında İnce Kağıt Oymacılığı (Kat'ı)". *Türkler Ansiklopedisi*. Ed. Hasan Cemal Güzel. 12/323-327. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.
- » Mülâyim, Selçuk. "Anadolu Beylikleri". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 24 Ocak 2021. <https://islamansiklopedisi.org.tr/anadolu-beylikleri#3-sanat>
- » Oral, Fatma Zehra. *Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Yazmaları'ndaki Bazı Kat'lı Ciltler*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- » Öney, Gönül. *Beylikler Devri Sanatı XIV-XV. Yüzyıl*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2007.
- » Raby, Julian - Tanındı, Zeren. *Turkish Bookbinding in the 15th Century*. London: Azimuth Edition Press, 1993.
- » Tanındı, Zeren. "Türk Sanatında Kitap". *Sakıp Sabancı Müzesi Kitap Sanatları ve Hat Koleksiyonu*. 9-30. İstanbul: Sakıp Sabancı Müzesi Yayınları, 2012.
- » Tanındı, Zeren. "Sultan İI. Murad'ın Kitapları ve Portreleri". ed. İsmail Yaşayanlar. *Sultan İI. Murad ve Dönemi*, 169-181. Bursa: Gaye Kitapevi, 2015.

- » Ünver, Süheyl. *İlim ve Sanat Tarihimizde Fatih Sultan Mehmed*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1953.
- » Ünver, Süheyl. *Fatih Devri Saray Nakışhanesi ve Baba Nakkaş Çalışmaları*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1958.
- » Yanık, Banu. *Millet Kütüphanesi Feyzullah Efendi Bölümünde Bulunan Fatih Sultan Mehmed'e İthafı Üç Yazma Eserin Bezeme Analizi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi, 2016.